

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas informatīvais ziņojums “Aprites ekonomikas stratēģija Latvijai”

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads	2
1. Vispārīgā informācija	4
1.1. Aprites ekonomikas politikas starptautiskais un ES ietvars	4
1.2. Galvenās aprites ekonomikas jomas un priekšnosacījumi	6
Apritei atbilstošs dizains un ražošana	7
Atkritumu pārvēršana par resursiem	7
Noslēgtu materiālu ciklu veidošana	7
Ilgtspējīgs patēriņš un sabiedrības informēšana	8
Investīcijas aprites ekonomikas veicināšanai	9
2. Situācija Latvijā aprites ekonomikas jomās	10
2.1. Galvenās problēmas un šķēršļi aprites ekonomikas attīstībai	10
Zema resursu produktivitāte	10
Neefektīva materiālu izmantošana ražošanā	11
Ekonomikā neizmantota resursos ietvertā vērtība	11
Šķēršļi aprites ekonomikas attīstībai	13
2.2. Iespējas	13
Ražotāju paplašinātās atbildības sistēmas	13
Politikas instrumenti aprites ekonomikas veicināšanai	13
Sabiedrības iniciatīvas atkritumu apjoma samazināšanai	14
Aprites ekonomikas integrācija nozaru politikās	14
3. Galvenie rīcību virzieni, uzdevumi, iesaistītās puses aprites ekonomikas ieviešanā	16
Pielikums: Pārskats par ES rīcībām aprites ekonomikas prioritārajās jomās	19

IEVADS

Informatīvo ziņojumu (turpmāk – Ziņojums) ir sagatavojusi Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (turpmāk – VARAM) atbilstoši VARAM Darbības stratēģijai 2017.-2019.gadam, kurā viens no darbības virzieniem ir noteikta dabas resursu ilgtspējīga un efektīva pārvaldība un pārejas uz aprites ekonomiku veicināšana.

Ziņojuma mērķis ir:

- ➔ iepazīstināt Latvijas sabiedrību ar aprites ekonomikas ideju un tās ieviešanas svarīgākajiem aspektiem un
- ➔ **piedāvāt redzējumu par galvenajiem rīcības virzieniem un pasākumiem to ietvaros, lai veicinātu aprites ekonomikas attīstību Latvijā,**

lai tādējādi sniegtu ieguldījumu valsts tautsaimniecība attīstās konkurētspējīgi, iekļaujoši un ilgtspējīgi, vienlaikus nodrošinot valsts starptautisko saistību izpildi.

Pasaules valstu ekonomikas lielā mērā ir atkarīgas no dabas resursiem, tostarp tādām izejvielām kā minerāli, biomasu un bioloģiskie resursi un vides elementiem kā, piemēram, gaiss, ūdens un augsne un arī no ekonomikai pieejamās zemes platības. Neatkarīgi no tā, vai šos resursus izmanto produktu ražošanai vai kā emisiju absorbētājus (ko paveic augsne, gaiss, ūdens), tie ir būtiski ekonomikas funkcionēšanai un dzīves kvalitātei. Globālās tendences liecina, ka kopš 1980. gada materiālo resursu ieguve pasaulē ir divkāršojusies. Tiek prognozēts, ka pie patreizējā saimniekošanas modeļa 2030. gadā tā sasniegs 100 miljardi tonnu (Gt), bet līdz 2050.gadam – dubultosies.¹ Pieprasījums pēc dabas resursiem turpina augt, un pastāv risks, ka tas pārsniegs planētas ekosistēmas iespējas nodrošināt resursu pieejamību ilgtermiņā.

Šīm problēmām ir tieša ekonomiska ietekme. Pieaugot konkurencei uz resursiem, to cenas kļūst svārstīgas, bet piegādes – apdraudētas. Pētījumi liecina, ka globāli ir apdraudēta fosilo energoresursu, lauksaimnieciskās biomasas (īpaši dzīvnieku izcelsmes produktu) un metālu (dzelzs, tērauda un alumīnija) un arī koksnes šķiedru pieejamība. Savukārt, palielinoties pieprasījumam pēc pārtikas, audzis pieprasījums arī pēc barības vielām, kas nepieciešamas lauksaimnieciskās produkcijas ražošanā (piem., fosfātiem, slāpekļa). Pēdējos gados aktuāla ir kļuvusi kritisko izejvielu pieejamība, proti, izejvielu, no kurām atkarīga atsevišķu tautsaimniecības nozaru attīstība. Eiropas Savienības (turpmāk – ES) vajadzībām ir identificēti 20 kritiskie materiāli, to skaitā ir retzemju metāli (antimons, berilijs, pallādijs, platīns u.c.), kuri nepieciešami mūsdienu ekonomikas digitalizācijā.

Eiropas, tāpat ka lielākās daļas pasaules labklājības pieaugums līdz šim ir balstījies uz intensīvu dabas resursu izmantošanu, kuras pamatā ir lineārās ekonomikas pieeja, kurā resursi pēc to izmantošanas tiek izmesti atkritumos – to raksturo frāze “paņem, izmanto,

¹ OECD ziņojums par materiālajiem resursiem, produktivitāti un vidi (2015). Material Resources, Productivity and the Environment.

izmet”. Šāda attīstības pieeja ne tikai veicina resursu neefektīvu izmantošanu, apdraudot to krājumus, bet arī veicina vides problēmu saasināšanos. Spilgts piemērs ir katastrofas apmērus sasniegušais okeāna piesārņojums ar plastmasām. Zinātnieki lēš, ka katru gadu pasaules okeānos nonāk astoņi miljoni tonnu plastmasas, pie tam tā ir palikusi videi bīstamāka tās noturīgās struktūras dēļ – dažu plastmasas veidu noārdīšanās vidē prasīs 400 gadu. Šāds apjomīgs piesārņojums samazina dabas kapitālu ik gadus vairāku miljardu eiro vērtībā. Zināms, ka vismaz 700 dzīvnieku sugu ik gadu cieš no plastmasas, it īpaši mikroplastmasas radītā piesārņojuma.² Savukārt bioloģisko resursu (koksnes, augsnes u.c.) neilgtspējīga izmantošana arvien izteiktāki izpaužas klimatu pārmaiņās, kuru ietekmē novērojama augsnes kvalitātes un bioloģiskās daudzveidības resursu pasliktināšanās.

Patlaban Eiropa saskaras ar divkāršu izaicinājumu, kā veicināt tālāko izaugsmi, kas nepieciešama darbvietu radīšanai un labklājības sniegšanai, un nodrošināt šīs izaugsmes kvalitāti, lai ievirzītu to ilgtspējīgai nākotnei. Lai risinātu šos izaicinājumus un pārveidotu tos par izdevībām, sabiedrības attīstība ir jāsaista ar jaunas paradigmas veidošanu uzskatos par materiālo resursu izmantošanu visā vērtību radīšanās ķēdē visā tās kompleksumā – no materiālu ieguves līdz produktu ražošanai, patēriņam un atkritumu apsaimniekošanai.

Aprites ekonomika tiek piedāvāta kā ilgtspējību veicinošs attīstības modelis, kura būtība ir produktu, materiālu un resursu vērtības noturēšanā ekonomikā pēc iespējas ilgi, vienlaikus samazinot gan izejvielu patēriņu un atkritumu apjomu un tā ietekmi uz vidi.

Pārejai uz šādu modeli vajadzīga sistēma, kas izveido tādu darbības vidi, kur inovācijas un resursu efektivitāte tiek atlīdzinātas, radot ekonomiskas iespējas un lielāku piegāžu drošību ar labāku pārstrādi, labāku produktu izstrādi, ilgtspējīgu vides resursu pārvaldību, materiālu aizstāšanu un resursu taupīšanu. Šāds piedāvājums tika izteikts Eiropas Komisijas (turpmāk – EK) paziņojumā *“Noslēgt aprites loku – ES rīcības plāns pārejai uz aprites ekonomiku”*³. Rīcības plānā paredzētas 54 darbības pašlaik ir pabeigtas vai tiek īstenotas, lai gan darbs pie dažām darbībām turpināsies arī pēc 2019. gada.

Līdz šim minētajā Rīcības plānā paredzētās rīcības Latvija ir īstenojusi kā savrupas nozaru iniciatīvas, pamatā koncentrējoties uz risinājumiem atkritumu apsaimniekošanas sektora uzlabošanai. Tomēr, uztverot virzību uz aprites ekonomiku kā ceļu uz sistēmisku valsts ekonomikas un sabiedrības pārveidi, jāapzinās, ka tas nevar pastāvēt kā vienas nozares politikā balstīts savrups pārvaldības sektors. Tas nevar pastāvēt arī bez plašas sabiedrības izpratnes un atbalsta, jo tieši patērētāju kultūras maiņa ir viens no būtiskākajiem dzinūjiem aprites ekonomikas virzībā.

Tālākās valsts izaugsmes atsaistīšanai no resursu izmantošanas (to raksturo resursu produktivitāte, kuras uzlabošana ir noteikta arī kā viens no Latvijas ilgtspējīgas attīstības

² Avots: http://www.beachapedia.org/Plastic_Pollution_Facts_and_Figures

³ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai *“Noslēgt aprites loku – ES rīcības plāns pārejai uz aprites ekonomiku”*. COM(2015) 614/2. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/LV/1-2015-614-LV-F1-1.PDF>

indikatoriem⁴) un šo jauno izaugsmes avotu potenciāla izmantošanai nepieciešama saskaņotība un integrēšanās dažādu nozaru politikās, it īpaši enerģētikas un transporta sektoros, darbavietu un izaugsmes jomās, tāpat attiecībā uz investīcijām, atbalstu inovācijām, zinātni un pētniecību, kā arī sociālajā politikā un industriālās konkurētspējas veicināšanā.

Šāda fundamentāla pārveide sabiedrībā nav iespējama bez mērķtiecīgi virzītas valsts politikas. Ietvaru šādas politikas veidošanai sniedz Ziņojums un tajā iezīmētie potenciālie rīcību virzieni, kuru tālākai plānošanai nepieciešama aktīva nozaru ministriju, pašvaldību un sabiedrības pārstāvju iesaistīšanās un atbildības uzņemšanās.

1. VISPĀRĪGĀ INFORMĀCIJA

1.1. APRITES EKONOMIKAS POLITIKAS STARPTAUTISKAIS UN ES IETVARS

Ilgtermiņa dabas resursu apsaimniekošanas ir viens no ilgtspējīgas attīstības stūrakmeņiem. 2015. gadā ANO Ģenerālajā asamblejā pieņemtajā rezolūcijā *“Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam”*⁵ par vienu no ilgtspējīgas attīstības mērķiem ir noteikts ilgtspējīgs patēriņš un ražošana.

Tā nodrošināšanai valstis tiek aicinātas ieviest rīcībpolitikas, kuru rezultātā:

- tiek samazināts atkritumu daudzums, īstenojot atkritumu novēršanas, mazināšanas, pārstrādes un atkārtotas izmantošanas pasākumus;
- ķīmiskās vielas un visu veidu atkritumi tiek apsaimniekoti videi nekaitīgā veidā;
- pārtika tiek izmantota lietderīgi un tiek novērsti pārtikas zudumi visā pārtikas ķēdē, ieskaitot ražošanu un piegādi;
- ražošana uzņēmumos ir ilgtspējīga, ko nodrošina standarti un ziņošana;
- mājsaimniecību un indivīdu uzvedības un patēriņa modeļi ir ilgtspējīgi u.c.

Uzskaitītie rīcību virzieni ir ietverti Latvijai saistošajās ES un Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (turpmāk – ESAO) rīcībpolitikās un normatīvajos aktos.^{6,7,8}

Kopējais konceptuālais ietvars aprites ekonomikas virzībai ir saistīts ar sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, kur labklājības pamatu veido zaļā ekonomika jeb zaļā izaugsme. Zaļo izaugsmi nosaka sistēmiska un kompleksa politiku kopsakarība, kur arvien lielāka loma tiek pievērsta oglekļa mazieltīpīgai un klimatnoturīgai attīstībai, saskaņotai ķīmisko vielu, produktu un atkritumu pārvaldības politikai un arī vienotai enerģētikas un klimata politikai (1.att.).

⁴ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030.

Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf

⁵ ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcija “Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam”

Pieejams: <http://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/ano-ilgtspējīgas-attistibas-merki>

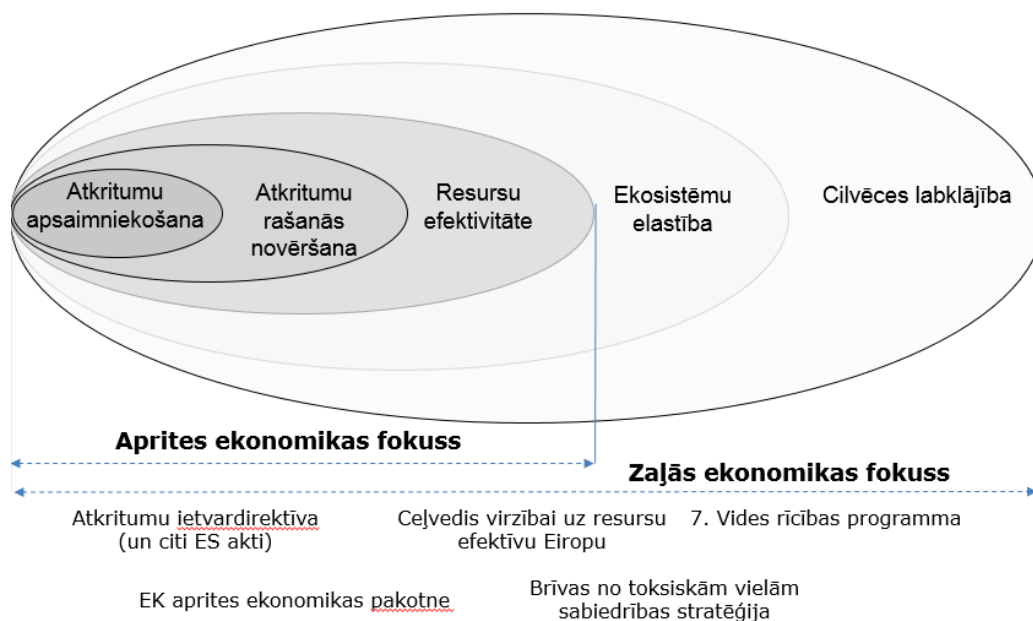
⁶ Īpaši svarīga šai jomā ir Rekomendācija par resursu produktivitāti: OECD Council Recommendation on Resource productivity C(2008)40. Pieejams: <https://www.oecd.org/env/40564462.pdf>

⁷ OECD rīcībpolitika ir izklāstīta Zaļās izaugsmes indikatoru ziņojumā: Green Growth Indicators 2017. Pieejams:

<http://www.oecd.org/environment/green-growth-indicators-2017-9789264268586-en.htm>

⁸ Komisijas paziņojums Eiropa2020. Stratēģija gudrai, ilgtspējīgai un integrējošai izaugsmei. COM(2010) 2020 galīgā redakcija.

Pieejams: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_LV_ACT_part1_v1.pdf

1.att. Aprites ekonomikas vieta sabiedrības attīstības rīcībpolitiku ietvarā
(Avots: sagatavots pēc Eiropas Vides aģentūras materiāliem, 2017)

Resursu ilgtspējīga pārvaldība ir viens no Eiropas izaugsmes stūrakmeņiem.⁹ ES stratēģiskā iniciatīva “Resursu ziņā efektīva Eiropa”(2010)¹⁰ iezīmē ceļu, kā, īstenojot sinerģiju starp dažādām nozaru politikām (īpaši virzību uz oglekļa maz-ietilpīgu ekonomiku, kas ietver atjaunojamo energoresursu, transporta modernizācijas un energoefektivitātes pasākumus utt.), nodrošināt dabas resursu ilgtspējīgu izmantošanu, uzlabot resursu efektivitāti un pāriet uz aprites ekonomiku. “Ceļvedis par resursu efektīvu izmantošanu Eiropā” (2012)¹¹ noteica konkrētus virzienus resursu efektivitātes rīcībpolitiku izstrādei ES. Kas tika īstenots Vācijā, Austrijā, Dānijā, Čehijā, Somijā, Apvienotajā Karalistē, Īrijā un citās ES valstīs).¹² Pāreja uz aprites ekonomiku šajās valstīs notiek veiksmīgāka nekā valstīs, kur šādas stratēģijas nav. Latvijā šāds politikas plānošanas dokuments nav izstrādāts.

2015. gadā EK nāca klajā ar Aprites ekonomikas rīcības plānu¹³ – detalizētu plānu un projektiem par direktīvām atkritumu apsaimniekošanas jomā. Tas piedāvā kā efektīvi izmantot resursus, panākot, ka produkti, materiāli un dabas resursi saglabājas ekonomiskajā apritē pēc iespējas ilgāk, vienlaikus samazinot radīto atkritumu apjomu un slodzes vidē. Jaunākajā ziņojumā par šī rīcības plāna ieviešanu¹⁴ norādīts uz aprites ekonomikas pozitīvo

⁹ Tematiskā stratēģija dabas resursu ilgtspējīgai izmantošanai. COM(2005)670. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0670&from=EN>

¹⁰ Pieejams: <http://ec.europa.eu/resource-efficient-europe/> (angl.)

¹¹ Ceļvedis par resursu efektīvu izmantošanu Eiropā. COM(2011) 571. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0571&from=EN>

¹² Eiropas vides aģentūras ziņojums “More from less: material resource efficiency in Europe”, 2016. Pieejams: <https://www.eea.europa.eu/publications/more-from-less>

¹³ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai “Noslēgt aprites loku – ES rīcības plāns pārejai uz aprites ekonomiku”. COM(2015) 614/2. Pieejams: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/LV/1-2015-614-LV-F1-1.PDF>

¹⁴ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai par “Aprites ekonomikas rīcības plāna īstenošanu”. COM (2019)190final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0190&from=>

ietekmi uz jaunu darba vietu radīšanu un investīcijām, kas virza oglekļneitrālu, resursu efektīvu un konkurētspējīgu ES ekonomiku. Izvērstā informācija par īstenotajām rīcībām un aktualitātēm atrodama pielikumā.

Minētajā Rīcības plānā EK noteica plastmasas problemātiku par galveno prioritāti aprites ekonomikas kontekstā. Kā rīcība 2018. gadā tika pieņemta "Eiropas stratēģija attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā"¹⁵. Stratēģijā atzīts, ka ES ļoti zems ir nolietotas plastmasas atkalizmantošanas un pārstrādes līmenis; bet augsti joprojām ir plastmasas atkritumu apglabāšanas un sadedzināšanas rādītāji (attiecīgi 31 % un 39 %).

1.2. GALVENĀS APRITES EKONOMIKAS JOMAS UN PRIEKŠNOSACĪJUMI

Lai veicinātu tradicionālo ekonomikas modeļu maiņu un pāreju uz aprites ekonomiku, nepieciešams veidot savstarpēji saskanīgus priekšnosacījumus visā materiālu aprites ciklā – visos vērtību radīšanas ķēdes posmos, ko veido izejvielu ieguve, izstrāde, ražošana, izplatīšana, lietošana, savākšana un pārstrāde. (2.att.)

2.att. Aprites ekonomikas rīcību virzieni aprites ciklā
(Avots: sagatavots pēc EK materiāliem)

ES

¹⁵ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai "Eiropas stratēģija attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā". COM/2018/028 final. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0028&from=lv>

APRITEI ATBILSTOŠS DIZAINS UN RAŽOŠANA

Izstrādes posmā resursu efektivitāti ļauj uzlabot risinājumi, kas konceptuāli ir vērsti uz materiālu plūsmas samazināšanu (kas nozīmē izmantot mazāk izejvielas/materiālus) un palēnināšana (ilgāk saglabāt materiālu/produktu ekonomiskajā aprītē).

Dizains kā sistemātiska izmantota metode jau produkta projektēšanas procesā var padarīt produktus ilgāk lietojamus, vieglāk remontējamus, atjaunināmus vai pārražojamus. Tas var palīdzēt pārstrādātājiem atgūt vērtīgas izejvielas un komponentus, izjaucot ražojumus. Galvenais dizaina nolūks ir izstrādāt preces, kas veicinātu ilgtspējību, samazinot produktu ietekmi uz vidi visa tā aprites cikla laikā, ņemot vērā arī citas parasto produktu un patērētāju prasības, tādas, kā funkcionalitāte, kvalitāte, drošums, cena, piemērotība ražošanai, ergonomiskās un estētiskās īpašības.

Līdz šim arī Latvijā realizētā ekodizaina politika ir bijusi sekmīga attiecībā uz energopatēriņu ietekmējošiem produktiem, tomēr nākotnē būtu to paplašināt tādējādi, lai atbalstītu otrreizējo materiālu izmantošanu dažādās nozarēs (piemēram, ceļu būvē, apzaļumošanā u.c.) un preču labošanas (remonta) sektoru. Aktuāls ir arī iepakojuma dizains, kas veicinātu gan iepakojumam nepieciešamo resursu apjoma samazināšanu, gan iepakojuma atkalizmantošanu un kvalitatīvu pārstrādi.

Aprite nozīmē arī rūpniecisko procesu pielāgošanu, kas būtu vērsti uz energopatēriņa un materiālu izmantošanas samazināšanu, atkritumu rašanās novēršanu, pārstrādi un bīstamu ķīmikāliju lietošanas samazināšanu, balstoties uz labāko pieejamo tehnisko paņēmieni izmantošanu.

ATKRITUMU PĀRVĒRŠANA PAR RESURSIEM

Būtisks aprites ekonomikas pamatelements ir efektīva atkritumu apsaimniekošanas sistēma. Lai modernizētu atkritumu apsaimniekošanas sistēmas, 2018. gada jūlijā stājās spēkā pārskatīts ES tiesiskais regulējums atkritumu jomā, kas nosaka jaunus, vērienīgus pārstrādes rādītājus; vienkāršākas saskaņotākas definīcijas un aprēķina metodes un pārstrādāto materiālu un blakusproduktu precizētu tiesisko statusu; stingrākus noteikumus un jaunus pienākumus saistībā ar atkritumu (bioloģiski noārdāmo atkritumu, tekstila atkritumu un mājāsaimniecību radīto bīstamo atkritumu, būvgružu un ēku nojaukšanas atkritumu) dalītu savākšanu. Tiek noteiktais arī minimālās prasības attiecībā uz ražotāja paplašinātu atbildību un stingrāki atkritumu rašanās novēršanas un atkritumu apsaimniekošanas pasākumi, īpaši attiecībā uz jūras piedrazojumu un uz pārtikas atkritumiem.

NOSLĒGTU MATERIĀLU CIKLU VEIDOŠANA

Lai samazinātu pieprasījumu pēc primāriem resursiem un veicinātu efektīvu resursu izmantošanu ražošanas posmā, jāveido noslēgtus materiālu ciklus. Uzņēmuma ekonomiskie ieguvumi no tā ir divējādi – tiek maksimāli izmantota iepirkto izejvielu vērtība un samazinās ar atkritumu apsaimniekošanu (un citām emisijām) saistītās izmaksas.

Būtiska ir arī otrreizējo materiālu – tādu, kas jau izmantoti ražošanas procesā (vai blakusprodukti) vai iegūti no rūpniecisko/sadzīves atkritumu pārstrādes – atkārtota izmantošana. Svarīga ir industriālās simbiozes veicināšana, kas veicina vienas nozares/procesa atkritumus izmantojot citas nozares produkcijas ražošanā. Šādi piemēri Latvijā jau pastāv pārtikas rūpniecībā, kokapstrādē un citur.

Lai veicinātu otrreizējo izejvielu izmantošanu, 2017.gadā sāka darboties ES Izejvielu informācijas sistēma, kurā tiek identificētas stratēģisku rūpniecības nozaru vajadzības, īpašu vērību pievēršot attiecīgo materiālu pārstrādes monitoringam un datu pieejamībai galvenajās nozarēs. Latvijā šādas iestrādes ir atsevišķu biznesa iniciatīvu ietvaros, tomēr tūkst sistēmiska tvēruma par visiem izmantojamiem otrreizējiem resursiem.

Materiālu otrreizējo izmantošanu būtiski ietekmē materiālu kvalitāte. Piekļuve informācijai par bīstamo vielu klātbūtni un sastāvu atkritumu plūsmā spētu uzlabot izjaukšanas un attīrīšanas metodes, kas atvieglotu materiālu atgūšanu no atkritumiem. Nepieciešami uzlabojumi, lai nodrošinātu kritiski svarīgo izejvielu (īpaši retzemju metālu, kas tiek plaši izmantoti viedajās ierīcēs un digitālajā ekonomikā kopumā) atgūšanu, ko patlaban ierobežo uzticamas un pilnīgas informācijas par atkritumu sastāvu trūkums.

Materiālu otrreizējas izmantošanas veicināšanā būtiskas ir zināšanas, kuru pamatā ir pētniecība, inovācijas un jaunu tehnoloģiju attīstība. Inovāciju virzībai nepieciešams veicināt sadarbību arī starp ražošanas uzņēmumiem un starp nozarēm – industriālo simbiozi. Aprites ekonomikas iekļaušana viedās specializācijas stratēģiskajos virzienos dotu stimulu gan zinātnei, gan komersantiem rūpniecisko pētījumu aktivizēšanai un komercializēšanai.

Otrreizējo materiālu izmantošanu tiek veicināta arī ar labvēlīgu nodokļu politiku, arvien palielinot maksu par atkritumu apglabāšanu, dodot priekšroku otrreizējo materiālu izmantošanai ar zaļo publisko iepirkumu (turpmāk – ZPI) palīdzību, attīstot konsultāciju atbalstu uzņēmējiem un izplatot labo praksi.

ILGTSPĒJĪGS PATĒRIŅŠ UN SABIEDRĪBAS INFORMĒŠANA

Pāreja no precēm uz pakalpojumiem. Tā vietā, lai pirktu jaunas preces (piem., biroja tehniku, spuldzes vai automašīnas), tiek slēgts līgums ar kvalificētiem komersantiem par pakalpojumu nodrošināšanu (piemēram, kopēšanas pakalpojumiem, apgaismojumu, autopārvadājumiem utt.) vai preces nomas līgums. Pakalpojumu sniedzējs atbildība ir nodrošināt pakalpojumu atbilstoši prasībām. Prece paliek tā īpašumā, un viņš ir atbildīgs par tās apsaimniekošanu visā dzīves ciklā, arī tās atjaunošanu, ja mainās tehnoloģijas, līdz tās nonākšanai atkritumos. Tas sniedz ekonomiskos ieguvumus iestādei (piem., nav jāuztur un regulāri jāatjauno iekārtas,) un veicina arī jaunu darba vietu izveidi privātajā sektorā, kas nodrošina pakalpojumus.

Preču atkārtota izmantošana attiecas uz visa veida produktiem (gan ražošanas iekārtām, sadzīves precēm un biroja aprīkojumu, gan arī mēbelēm un apģērbu) un uz visiem pārvaldības sektoriem (uzņēmējdarbību, publisko sektoru un mājsaimniecībām). Izplatīts piemērs attiecībā uz mājsaimniecībām ir pašapkalpošanās veļas mazgāšanas punkti. Preču atkārtotas izmantošana ir izplatīta individuālajā sektorā, taču bieži vien tam pamatā ir sociālā maznodrošinātība, nevis aprites ekonomikas ideja. Daudzām iniciatīvām trūkst mērogošanas jeb to izplatīšana ārpus nelielas kopienas/domubiedru grupas. Lai attīstītu preču atkārtotu izmantošanu, jāmaina visas sabiedrības attieksme pret patēriņu, jāveido jaunas kultūras normas.

Preču atkārtota izmantošana kā biznesa modelis paver iespējas jauna virziena sociālai uzņēmējdarbībai. Raksturīgākie virzieni šādam biznesa modelim ir apģērbu/apavu un citu preču, kuras vairs nav tā lietotājam vajadzīgas, tālāka nodošana lietošanā caur sociālajām platformām, sociālajiem dienestiem vai labdarības organizācijām. Tomēr nepieciešams, ka šāda prakse un labie piemēri tiek ieviesti arī publiskajā sektorā, tā ne tikai veicinot pozitīvu attieksmi sabiedrībā, bet arī pieprasījumu pēc atbilstošas kvalitātes otrreiz lietojamām

precēm un attiecīgu uzņēmējdarbību. Svarīgi iestrādāt preču atkārtotas lietošanas principu arī zaļajā publiskajā iepirkumā.

Dalīšanās ekonomika¹⁶ ir aprites ekonomikai raksturīgs biznesa modelis, kura būtība ir pēc iespējas lietderīgāk izmantot jau saražotās preces un kapitālu, gūstot arī zināmus ienākumus, kas vienlaikus ļauj samazināt arī īpašuma uzturēšanas izmaksas. Raksturīgākie piemēri ir nakšņošanas vai automašīnu pakalpojumi, kuru darbība balstās uz interneta platformām. Tomēr, lai šāda modeļa pastāvēšana sniegtu pienesumu arī ekonomikā, šīs iniciatīvas nepieciešams mērogot – pārnest kopienas un pašvaldību līmenī, tā uzlabojot arī iedzīvotāju labklājību un pakalpojumu pieejamību. Dalīšanās ekonomika veicina sociālās inovācijas, sniedz iespēju veidot uzņēmējdarbību, kā arī radīt jaunas darba vietas. Tas ļauj risināt arī pilsētvides problēmas: transporta sastrēgumus, stāvvietu pieejamība u.c.

INVESTĪCIJAS APRITES EKONOMIKAS VEICINĀŠANAI

Lai paātrinātu pāreju uz aprites ekonomiku, ir jāinvestē¹⁷ inovācijās un jāsniedz atbalsts rūpniecības bāzes pielāgošanai. Laikā no 2016. līdz 2020. gadam EK kopumā pārejai uz aprites ekonomiku paredzēja vairāk nekā 10 miljardus eiro publiskā finansējuma:

- 1,4 miljardus eiro no programmas “Apvārsnis 2020” tādās jomās kā ilgtspējīga pārstrādes rūpniecība, atkritumu un resursu apsaimniekošana, noslēgta aprites loka ražošanas sistēmas vai aprites bioekonomika, no kuriem 350 miljoni eiro atvēlēti plastmasu problēmai;
- vismaz 7,1 miljardu eiro no kohēzijas politikas (1,8 miljardus eiro ekoinovatīvu tehnoloģiju ieviešanai MVU un 5,3 miljardus eiro ES atkritumu apsaimniekošanas tiesību aktu īstenošanas atbalstam); atbalsts ir pieejams, īstenojot pārdomātu specializāciju attiecībā uz tirgu orientētu inovāciju;
- 2,1 miljardu eiro no tādiem finanšu mehānismiem kā Eiropas Stratēģisko investīciju fonds un *Innovfin*;
- vismaz 100 miljonus euro, kas, izmantojot programmu *LIFE*, ieguldīti vairāk nekā 80 projektos, kuri veicina aprites ekonomiku.

¹⁶ Codagnone C., Martens B. (2016). Scoping the Sharing Economy: Origins, Definitions, Impact and Regulatory Issues. Institute for Prospective Technological Studies Digital Economy Working Paper 2016/01. JRC100369. Pieejams: <https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/JRC100369.pdf>

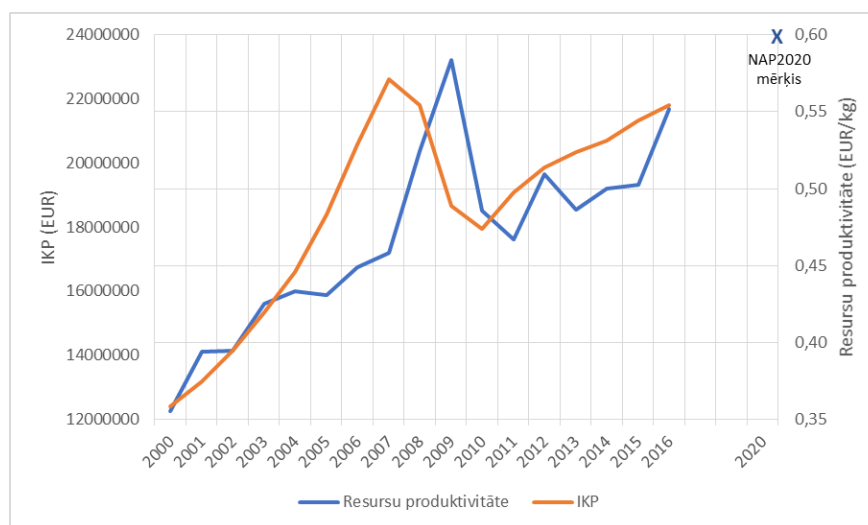
¹⁷ Saskaņā ar ziņojumu *Achieving Growth Within (SYSTEMIQ sadarbībā ar Ellen MacArthur Foundation)* līdz 2025. gadam trūkstošās investīcijas ir aplēstas aptuveni 320 miljardu EUR apmērā.

2. SITUĀCIJA LATVIJĀ APRITES EKONOMIKAS JOMĀS

2.1. GALVENĀS PROBLĒMAS UN ŠĶĒRŠĻI APRITES EKONOMIKAS ATTĪSTĪBAI

ZEMA RESURSU PRODUKTIVĀTE

Aprite ekonomikā izmantotā rādītāja – resursu produktivitāte¹⁸ aprēķini liecina, ka dabas resursu izmantošana Latvijas tautsaimniecībā nav efektīva. Valsts resursu produktivitāte svārstās ap 0,5 euro/kg, kamēr vidējais rādītājs ES ir 2 euro/kg

3.att. Resursu izmantošanas atsaiste no ekonomiskās izaugsmes Latvijā
(Avots: CSP, 2017)

Resursu produktivitātes pieauguma tempi valstī atpaliek no vidējiem rādītājiem ES. Savukārt materiālo resursu patēriņa līmenis valstī arvien palielinās – vidējais materiālu patēriņš uz iedzīvotāju svārstās ap 22 tonnām, kas ir krietni vairāk nekā vidēji ES (13 t/iedz.). Tas norāda uz to, ka Latvijas tautsaimniecībā nav panākta stabila atsaiste starp ekonomisko attīstību un materiālo resursu patēriņu. (3.att.)

Viens no aprites ekonomikas uzdevumiem būtu panākt šo rādītāju uzlabošanu, tādejādi īstenojot arī nacionālajos politikas plānošanas dokumentos noteiktos mērķus.

¹⁸ Resursu produktivitāte raksturo kopējo materiālu daudzumu, kas valstī tiek izmantots saimnieciskajai darbībai. Šis rādītājs parāda, vai notiek dabas resursu izmantošanas un ekonomiskās izaugsmes (ko raksturo ar iekšzemes kopprodukta pieaugumu) atsaiste, kas ir viens no valsts ilgtspējīgas attīstības rādītājiem.

NEEFEKTĪVA MATERIĀLU IZMANTOŠANA RAŽOŠANĀ

Latvijā gada laikā tiek radīti apmēram 2,5 miljoni tonnu atkritumu (kopā bīstamo un nebīstamo visos sektoros)¹⁹. Šāda arvien pieaugoša saimnieciskās darbības radītā slodzes vidē pamato nepieciešamību ieviest mērķtiecīgākas rīcības virzībai uz aprites ekonomiku ražošanas sektorā.

Statistika liecina, ka lielākie primāro atkritumu radītāji Latvijā ir būvniecības un enerģijas ražošanas sektori, kā arī ūdenssaimniecība un notekūdeņu apsaimniekošanā.

Lai veicinātu uzņēmumos praksi, kas atbilst aprites ekonomikas principiem, jāpilnveido prasības, jāveicina brīvprātīgā vides kvalitātes vadības sistēmu ieviešana un labāko pieejamo tehnoloģiju un paņēmieni pārņemšana, jāattīsta inovācijas, kas samazina resursu patēriņu un arī radīto atkritumu apjomu. Būtiska loma te ir nozaru politikai rūpniecības, energoapgādes, lauksaimniecības un transporta sektori un atbalsta mehānismiem, tostarp tirgus atbalstu un konsultāciju pasākumus.

No Latvijas 2018.gada jūlijā sniegtā ziņojuma²⁰ ANO par ilgtspējīgas attīstības mērķu ieviešanu un no Ziņojuma par Latvija2030 un NAP2020²¹ ieviešanu var secināt, ka uzņēmējdarbības sektorā un inovāciju attīstībā Latvijā ir vēl daudz nepārvarētu šķēršļu, un arī bremsējošu faktoru²². Tas izpaužas arī Latvijas spējā ieviest inovatīvās idejās balstītus attīstības modeļus. Zemā produktivitāte tieši ietekmē resursu produktivitāti, kas ir viens no aprites ekonomikas rādītājiem.

Lai arī daudzi uzņēmumi ir ieinteresēti samazināt savas ražošanas izmaksas un to arī dara, tomēr attiecībā uz resursu efektivitātes pasākumu ieviešanu Latvijas mazie un vidējie uzņēmumi (turpmāk – MVU) ES mērogā ierindojas pēdējā desmitniekā.

Zemi ir arī rādītāji, kas raksturo zaļo produktu un zaļo pakalpojumu īpatsvaru MVU darbībā.²³ Tai pat laikā MVU īpatsvars, kas saņēmis valsts atbalstu šādu zaļo produktu ražošanai pārsniedz ES vidējos rādītājus. Latvija ir viena no pāris ES valstīm, kur neviens uzņēmums nav reģistrējies Eiropas brīvprātīgās vides pārvaldības un audita sistēmas ieviešanai (EMAS).

Aprites ekonomikā būtu jāveicina atjaunojamo resursu izmantošana pēc kaskādes principa, kas paredz vairākus atkārtotas izmantošanas un pārstrādes ciklus.

EKONOMIKĀ NEIZMANTOTA RESURSOS IETVERTĀ VĒRTĪBA

Otrreizējo izejvielu izmantošanas radītājs Latvijā ir zemāks kā ES vidēji (attieciņi 3,8% un 11,4% no kopējās izejvielu plūsmas 2014. gadā).²⁴ Lai gan šai sakarā Latvijā vērojams neliels progress.

Latvija eksportē nozīmīgus atkritumu apjomus, kas būtu izmantojami kā otrreizējo izejvielu avots Latvijas tautsaimniecībā. Atkritumu apjoma eksporta lielāko daļu (70-80%)

¹⁹ Eurostat dati (ietver visas ekonomiskās darbības kategorijas pēc NACE un mājsaimniecības)

²⁰ Latvijas ziņojums Apvienoto Nāciju Organizācijai par ilgtspējīgas attīstības mērķu ieviešanu, 2018.

<http://www.pkc.gov.lv/lv/LV-zinojums-ANO>

²¹ Kā Latvija sasniedz tās attīstības mērķus, PKC, 2017. http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2020%20vidusposma%20zinojums%20final_1.pdf

²² Kā Latvija sasniedz.../ 24., 25., 28. lpp.

²³ EK faktu lapas (2017). Pieejams:

<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/29489/attachments/17/translations/en/renditions/native>

²⁴ Eurostat (2018). Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy/indicators/monitoring-framework>

veido metāllūžņu eksports, tam seko papīrs un kartons. Latvijas ekonomikas nelielie mērogi un iedzīvotāju labklājība, kas ir zem ES vidējā līmeņa ir faktori, kas ietekmē kopējo patēriņa apjomu, kas savukārt ir tieši saistīts ar ražošanai nepieciešamo materiālu plūsmu. Starptautiskais tirgus pieprasījums regulē šo materiālu (potenciāli vērtīgo materiālu) plūsmu. Nepievilcīgu cenu apstākļos atkritumi tiek uzkrāti vai pārstrādāti tepat Latvijā, pieprasījumam augot tie tiek eksportēti, kas rada arī problēmas pašmāju otrreizējo materiālu izmantotājiem (šāda problēma ir konstatēta attiecībā uz kartona un papīra pieejamību olu palikņu ražotnē).

Tai pat laikā Latvija importē vairāk nekā 300 tūkstoši tonnu atkritumu gadā pārstrādei, pamatā metālu, plastmasas atkritumus, plastmasu un papīru²⁵.

Mājsaimniecības un tām pielīdzināmiem atkritumu radītāji 2017.gadā radīja ap 850 tūkst. tonnu sadzīves atkritumu²⁶. Pēdējos gados šim apjomam ir tendence pieaug. Uz vienu iedzīvotāju attiecināmais vidējais atkritumu apjoms Latvijā turpina augt – 2016. gadā tas bija 408 kg uz iedzīvotāju. Diemžēl liela daļa sadzīves atkritumu nonāk atkritumu poligonos. 2015.gadā EK noziņotais rādītājs bija 73 %; bet 2017.gadā – 27%.²⁷ Tautsaimniecībai tas rada milzīgus ekonomiskos zaudējumus, kas atsaucas arī uz neizmantotām iespējām nodarbinātībā, inovāciju attīstībā un vietējās ekonomikas veidošanā.

Uzlabota atkritumu dalīta vākšana un pārstrāde ļautu samazināt valsts atkarību no importētiem resursiem un ļautu atgriezt materiālu vērtību iekšzemes ekonomikā. Lai veicinātu resursu atgūšanu no atkritumiem, valsts, uzņēmēji un pašvaldības iegulda nozīmīgus resursus atkritumu apsaimniekošanas infrastruktūras attīstībā. 2015.gadā sadzīves atkritumu dalīta vākšana tika nodrošināta 68 Latvijas pašvaldību iedzīvotājiem (apm. 38% valsts iedzīvotāju).²⁸ 50 pašvaldībās nodrošināta atkritumu dalītā vākšana, nodrošinot speciālus maršrutus iedzīvotāju apkalpošanai. Atbalsts atkritumu atkārtotai izmantošanai, pārstrādei un reģenerācijai ir ietvers prioritārajos valsts atbalsta virzienos. Tā ietvaros Latvijā ir ieviesti nozīmīgi projekti polimēru un arī stikla pārstrādes jomā.

Izlietotais iepakojums veido nozīmīgu sadzīves atkritumu daļu. 2016.gadā Latvijā tika radīti vairāk kā 231 tūkst. tonnu izlietotā iepakojuma. No tiem pārstrādi (t.sk. reģenerēti un sagatavoti pārstrādei) tika 57,65 % materiāla. Atsevišķi pa iepakojuma kategorijām tiek pārstrādāti apmēram 30 % papīra, 20 % metāla, 15 % plastmasas un 30 % stikla. Atlikusī daļa izlietotā iepakojuma tiek eksportēta pārstrādei ārpus Latvijas (lielāko īpatsvaru šajā plūsmā veido papīrs un kartons).

2018.gadā apstiprinātie grozījumi “Iepakojuma likumā” paredz, ka no 2019. gada tirgotāji nedrīkst izplatīt bez maksas plastmasas maisiņus. VARAM ir arī atbalstījusi arī ES Padomes noteiktos mērķus, lai ierobežotu plastmasas atkritumu daudzuma nonākšanu jūrā, tostarp 2021.gadā paredzēto aizliegumu vienreizlietojamiem plastmasas iepakojumiem un galda traukiem, kurus var aizstāt ar dabai draudzīgākiem materiāliem.

Saeimā 3. lasījumā tiek izskatīti grozījumi “Iepakojuma likumā”, kuri paredz ieviest depozīta sistēmu. Tās ietvaros tirdzniecības vietās otrreizējai pārstrādei varēs nodot noteiktas

²⁵ CSP dati, 2016.

²⁶ LVGMC dati, noziņoti OECD/EUROSTAT, 11.2018.

²⁷ Rādītājs izmainījās, jo ar 2017.g. ES mainījās atkritumu reģenerācijas veidu klasifikācija, tagad šeit tiek ieskaitīti arī tie atkritumi, kas ir ievietoti poligonu bioenerģētiskajās šūnās biogāzes ieguvei

²⁸ *Geo Consultants (2015)*. Eiropas Savienības fondu 2014.-2020.gada finanšu plānošanas perioda potenciāli atbalstāmo vides aizsardzības aktivitāšu ekonomisko ieguvumu novērtējums. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/publ/petijumi/petijumi_vide/?doc=15514

kategorijas dzērienu iepakojumus – alus, bezalkoholisko un mazalkoholisko dzērienu dažāda tilpuma plastmasas vai stikla pudeles vai skārdenes. Tas veicinās arī aprites ekonomikas risinājumu attīstību šo iepakojuma veidu un preču aizstāšanai ar videi draudzīgākiem, kā arī jaunu uzvedības/patēriņa praksi sabiedrībā.

ŠĶĒRŠĻI APRITES EKONOMIKAS ATTĪSTĪBAI

Īstenotie sabiedrības informēšanas pasākumi un projekti sniedz informāciju par konstatētajiem šķēršļiem aprites ekonomikas attīstībai Latvijā, svarīgākie no kuriem ir:

- Starpsektoru koordinācijas trūkums, ietekmīga virzošā spēka trūkums aprites ekonomikas ideju virzībai Latvijā ;
- Nozaru stratēģiju virzība, neņemot vērā/nepietiekamā apjomā integrējot tajās ilgtspējīgas attīstības mērķus attiecībā uz ilgtspējīgu dabas resursu apsaimniekošanu un ražošanas un patēriņa modeļu maiņu.
- Nepietiekama ekonomisko un citu instrumentu izmantošana patēriņa ietekmēšanai.
- Nozaru lobija ietekme uz politikas prioritātēm.
- Nepietiekama izpratne un atbalsts sociālajām inovācijām un labās pieredzes izplatīšana.

2.2. IESPĒJAS

RAŽOTĀJU PAPLAŠINĀTĀS ATBILDĪBAS SISTĒMAS

Viens no būtiskiem instrumentiem aprites ekonomikā, kas veicina resursu atgūšanu no atkritumiem gan attiecībā uz iepakojumu, gan atsevišķām citām videi kaitīgām preču kategorijām, ir ražotāju paplašinātās atbildības sistēmas (turpmāk – RAS).

2018. gadā Latvijā darbojās 9 RAS, kurās bija 7261 dalībnieks: 5047 iepakojuma jomā, 967 videi kaitīgo preču jomā, 1219 elektroniskiem un elektriskiem atkritumiem un 28 saistībā ar nolietotiem transportlīdzekļiem. RAS darbības pamatā ir ekonomiskais instruments dabas resursu nodoklis (turpmāk – DRN). Atbrīvojumi no DRN samaksas tiek piemēroti, ja nodokļa maksātājs nodrošina vides aizsardzības normatīvajos aktos noteikto objektu atkritumu reģenerācijas normu izpildi, kā arī izpilda likuma nosacījumu par apsaimniekošanas sistēmu darbību iepriekš minētajiem, nodokļa objektiem.

POLITIKAS INSTRUMENTI APRITES EKONOMIKAS VEICINĀŠANAI

Aprites ekonomikā būtiska loma ir otrreizējo materiālu tirgum, jāatzīst, ka Latvijā tas nav attīstīts. Trūkst valsts virzītu pasākumu, kas šo tirgu veidotu. Patlaban vienīgais instruments, kas darbojas, ir dabas resursu nodoklis (DRN). Nozīmīgs palielinājums DRN likmēs notika jau 2014.gadā: par 20-25% tika palielināts DRN par minerālo resursu ieguvī, iepakojumu un videi kaitīgām precēm.

Palielināta likme arī par sadzīves, būvniecības un rūpniecisko atkritumu apglabāšanu, pie kam šīs likmes turpinās augt. Piemēram, ja sadzīves atkritumiem 2016.gadā šī likme bija 12 EUR/t un 2018.gadā sasniedza jau 35 EUR/t, tad paredzēts to palielināt līdz 50 EUR/t 2020.gadā.

2018.gadā iezīmējas pozitīvas tendences ZPI īpatsvara pieaugumā pret iepriekšējiem gadiem. 2018. gada pirmajos trīs ceturkšņos Publisko iepirkumu likuma ietvaros veiktais ZPI

sastāda 19,3% finansiālā izteiksmē un iepirkumi, kas veikti Sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju iepirkumu likuma ietvarā, sastāda 30%.

SABIEDRĪBAS INICIATĪVAS ATKRITUMU APJOMA SAMAZINĀŠANAI

Atsevišķas iniciatīvas uzņēmējdarbības un tirdzniecības sektorā, kā arī iedzīvotāju aktivitātes norāda uz sabiedrības interesi pāriet uz ilgtspējīgākiem patēriņa modeļiem un mazināt sadzīves atkritumu apjomus. Šādu piemēru kļūst arvien vairāk un ne tikai lielajās pilsētās. Sabiedrības iniciatīvas sociālajos medijos popularizē videi draudzīgus patērētāju uzvedības modeļus un izveles, piemēram biedrība “Homo ecos” un pilsoniskā iniciatīva “Zero waste”, kuras ietvaros domubiedru grupas dalās pieredzē, kā samazināt ikdienā radīto atkritumu apjomu, pievēršot uzmanību saviem patēriņa un iepirkšanās paradumiem. Līdzīgi, par inovāciju uzskatāmi apkaimes izpārdošanas (jeb krāmu) tirdziņi.

Aprites ekonomika sniedz iespēju sociālās uzņēmējdarbības attīstībai. Rīgā un patlaban jau arī citās pilsētās darbojas bezatkritumu koncepta veikali, kuru ideja ir iztikt bez iepakojuma vai izmantot vairākkārtīgi lietojamu iepakojumu.

Būtiski ir pieminēt arī iniciatīvas pārtikas atkritumu apjoma samazināšanā, kur nozīmīga loma ir bijusi nevalstisko organizāciju projektiem un Ekoskolu programmai, kuru ietvaros ar panākumiem ir īstenotas iniciatīvas pārtikas atkritumu samazināšanai daudzās Latvijas izglītības iestādēs.

APRITES EKONOMIKAS INTEGRĀCIJA NOZARU POLITIKĀS

Priekšnosacījumus aprites ekonomikas attīstībai iezīmē Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030.gadam²⁹ (turpmāk – Latvija2030), kuras prioritārie virzieni ietver :

- inovatīvu un ekoeftīvu ekonomiku, kuras pamatā ir arī atjaunojamā enerģija;
- dabas vērtību un pakalpojumu ilgtspējīgu apsaimniekošanu.

Valsts “zaļā tēla” veidošanai un uzturēšanai paredzēts attīstīt zaļo ekonomiku un veicināt ilgtspējīgu patēriņu, kas saskan ar iepriekš izklāstītam starptautiskās politikām un mērķiem. Latvija2030 ir nosprausts arī resursu produktivitātes mērķis 2030.gadam – 1,55 EUR/kg. Savukārt attiecībā uz citiem aprites ekonomikas monitoringa indikatoriem ir noteikts kopējais pārstrādāto atkritumu daudzums, kam 2030.gadā jāsasniedz 80 % no gadā savāktā atkritumu apjoma. Arī Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam (turpmāk – NAP2020) paredzēts resursu produktivitātes mērķis – 0,6 EUR/kg 2020.gadam.

Daudzās patlaban spēkā esošajās nozaru rīcībpolitikās jau ir tieši vai netieši iestrādāti resursu produktivitātes un aprites ekonomikas principu īstenošanas elementi, tie atrodami:

- Vides politikā
- Oglekļa mazietilpīgas ekonomikas stratēģijā (adaļā par ilgtspējīgu patēriņu un ražošanu)
- Bioekonomikas stratēģijā
- Viedās specializācijas un inovācijas politikā
- Lauksaimniecības un mežu politikā
- Uzņēmējdarbības politikā

²⁹ IAS: http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf

- Transporta politikā
- Būvniecībā
- Enerģētikās un energoefektivitātes politikās

Vistiešākā ietekme uz aprites ekonomikas principu ieviešanu ir rīcībpolitikām atkritumu apsaimniekošanas, bioekonomikas un viedās specializācijas sektoros. Tomēr kvantitatīvie mērķi ir definēti tikai atkritumu apsaimniekošanas jomā.

2017.gadā apstiprinātā *“Latvijas bioekonomikas stratēģija 2030”* paredz divus rīcību virzienus, kas ir tieši saistīti ar aprites ekonomiku: efektīvu un ilgtspējīgu resursu izmantošana un sociāli atbildīga un ilgtspējīga attīstība. Īpašie pasākumi to ietvaros ir vērsti uz biomasas izmantošanu enerģijas ražošanā, pamatojoties uz kaskādes principu ieviešanu, un siltumnīcefekta gāzu samazināšana bioekonomikas sektoros.

Arī *“Lauku attīstības programmas 2014-2020.g.”* pasākumi ir vērsti uz resursu efektivitāti, atbalstu oglekļa mazietilpīgai ekonomikai lauksaimniecības, pārtikas un mežu sektoros, ietverti arī energoefektivitātes pasākumi. Savukārt *“Meža un saistīto nozaru attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.g.”* vērstas uz efektīvu meža resursu izmantošanu un produkcijas ar pievienoto vērtību radīšanu no koksne resursiem.

“Viedās specializācijas stratēģija” paredz, ka Latvijas tautsaimniecības turpmākā izaugsme notiks, investējot trīs stratēģiski svarīgos virzienos – ražošanas un eksporta struktūras maiņa tradicionālajās tautsaimniecības nozarēs; izaugsme nozarēs, kur iespējams radīt produktus un pakalpojumus ar augstu pievienoto vērtību; nozarēs ar nozīmīgu horizontālo ietekmi un ieguldījumu tautsaimniecības transformācijā. Specializētās jomas, kas nākotnē saņems galveno atbalstu, ir zināšanu ietilpīga bioekonomika; biomedicīna, medicīnas tehnoloģijas, biofarmācija un biotehnoloģijas; informācijas un komunikāciju tehnoloģijas; viedā enerģētika; viedie materiāli, tehnoloģijas un inženiersistēmas.

3. GALVENIE RĪCĪBU VIRZIENI, UZDEVUMI, IESAISTĪTĀS PUSES APRITES EKONOMIKAS IEVIEŠANĀ

RĪCĪBU VIRZIENI	UZDEVUMI	ATBILDĪGĀ MINISTRIJA	LĪDZATBILDĪGAS MINISTRIJAS UN IESTĀDES UN CITAS IESAISTĪTĀS PUSES
1. PĀREJA NO ATKRITUMU APSAIMNIEKOŠANAS UZ RESURSU APSAIMNIEKOŠANU	1. Atkritumu un materiālu plūsmas uzskaites uzlabošana uzņēmumu un valsts līmenī, statistikas izmantošana informētas politikas veidošanā	VARAM	LVĢMVC, VVD, CSP, EM,ZM
	2. Ražotāju atbildības sistēmas paplašināšana, tās kontroles un caurspīdības uzlabošana	VARAM	VVD, uzņēmēji, RAS
	3. Sadzīves atkritumu apjoma samazināšana un atkritumu pārstrādes tehnoloģiju attīstība	VARAM	FM, EM, LIIA, Uzņēmēji
	4. Pārstrādes un otrreizējo materiālu tirgus attīstība	EM	FM, VARAM
2. RESURSU PRODUKTIVITĀTES UZLABOŠANA VISĀS TAUTSAIMNIECĪBAS NOZARĒS	5. Atbalsta instrumentu izstrāde un pilnveidošana un finansējuma nodrošināšana inovācijām un pētniecībai jaunu materiālu, tehnoloģiju izstrādei un ieviešanai	IZM	LIIA, SM, VARAM, EM
	6. Ekodizaina ideju attīstība ražošanā un produktu izstrādē, izglītībā un inovācijās (produktu politikas pilnveidošana)	EM	Augstskolas, pētniecības iestādes, uzņēmēji
	7. Digitālo tehnoloģiju izmantošana aprites ekonomikas veicināšanai	VARAM	EM, uzņēmēji
	8. Slēgtu materiālu ciklu un labāko pieejamo tehnoloģiju ieviešana ražošanā, jaunāko pārstrādes tehnoloģiju attīstība	EM	LIIA, ZM, Uzņēmēju organizācijas
	9. Jaunu biznesa modeļu veicināšana preču ražošanā un izplatīšanā	EM	FM, ZM, uzņēmēji, pašvaldības
	10. Biznesa simbiozes veicināšana, īpaši reģionālajā līmenī	EM	LIIA, ZM, VARAM

			Attīstības plānošanas reģionu institūcijas, uzņēmēji
3. PRIEKŠNOTEIKUMU VEIDOŠANA PREČU OTRREIZĒJAI IZMANTOŠANAI	11. Atbalsts sociālajai uzņēmējdarbībai un sociālajām inovācijām	EM	LM
	12. Atbalsts pakalpojumu/labošanas sektora attīstībai	EM	LM, FM, pašvaldības
	13. Profesionālā izglītība un amatieru prasmju attīstība neformālajā/ mūžizglītībā	IZM	LIAA, pašvaldības, NVO
4. PĀREJAS NO PREČU PIRKŠANAS UZ PAKALPOJUMIEM VEICINĀŠANA	14. Pilnveidotas zaļā publiskā iepirkuma prasības, iestrādājot aprites ekonomikas elementus	VARAM,	EM, IUB
	15. Ilgtspējīgu biroja un koplietošanas telpu izmantošanas konceptu attīstība	EM	Valsts kanceleja, pašvaldības, uzņēmēji
5. MATERIĀLU, PROCESU UN ATKRITUMU PĀRVALDĪBAS UZLABOŠANA PRIORITĀRĀS NOZARĒS	16. Materiālu un koksnes izmantošanas būvniecībā veicināšana un būvniecības prasību pilnveidošana.	EM, ZM	IZM, LIAA
	17. Atbalsts pētījumiem būvniecības materiālu nozarē.		
	18. Aprites ekonomikas standartu iestrādāšana zaļā publiskā pasūtījuma prasībās, veicinot ēku un ceļu būvniecības sektora pāreju uz aprites ekonomiku.	VARAM	EM, IUB
	19. Pārtikas atkritumu uzskaites uzlabošana organizāciju/uzņēmumu, pašvaldību un nacionālajā līmenī	ZM,	VM, VARAM, IZM
	20. Pārtikas banku un sociālās uzņēmējdarbības normatīvās vides sakārtošana un šo virzienu attīstība	ZM	FM
	21. Tekstila atkritumu otrreizējās izmantošanas un aprites veicināšana	LM	Pašvaldības, NVO, uzņēmēji
22. Informācija, atbalsts un izglītošana, lai mainītu sabiedrības un uzņēmēju attieksmi pārtikas patēriņa jautājumos	ZM	Pašvaldības, NVO, uzņēmēji	

6. PAŠVALDĪBU LOMAS STIPRINĀŠANA APRITES EKONOMIKAS PRINCIPU IEVIEŠANĀ	23. Zaļā iepirkuma realizācijā pašvaldībās, balstoties uz aprites ekonomikas principiem	VARAM	IUB, FM,EM, pašvaldības
	24. Viedās mobilitātes attīstība	SM	VARAM, FM, pašvaldības
	25. Atbalsts pašvaldību pilotprojektiem aprites ekonomikas jomā	VARAM	pašvaldības
	26. Aprites ekonomika principu ieviešanā pilsētvides plānošanā – profesionālās konsultācijas, apmācības programmas	VARAM	Pašvaldības, augstskolas
	27. Reģionālās simbiozes projektu veicināšana	VARAM	pašvaldības
7. SABIEDRĪBAS INFORMĒŠANA UN IZGLĪTOŠANA	28. Atbalsts sociālajām inovācijām un kopienu rīcībām aprites ekonomikas veicināšanai	VARAM	IZM, FM, EM, LM, pašvaldības
	29. Informēšana un izglītošana patērniecisko patēriņa un uzvedības modeļu ietekmēšanai, labākās prakses izplatīšana un godināšana	VARAM	IZM, NVO, pašvaldības
	30. Aprites ekonomikas saturs iekļaušana izglītības programmās un profesionālās pilnveides apmācībās	IZM	NVO, augstskolas, uzņēmēji

PIELIKUMS: PĀRSKATS PAR ES RĪCĪBĀM APRITES EKONOMIKAS PRIORITĀRAJĀS JOMĀS

APRITES POSMS	AKTUALITĀTES UN TURPMĀKĀ POLITIKAS VIRZĪBA
RAŽOŠANA	<ul style="list-style-type: none"> • Ekodizaina direktīvas³⁰ ietvaros tiek strādāts pie izmaiņām produktu politikā, lai veicinātu tādas produktu īpašības, kas nodrošina to ilglietojamību, pārstrādājamību, labojamību. • Ir ieviests preču labojamības reitings (<i>repairability score, angl.</i>). • Rūpniecisko emisiju direktīvas³¹ ietvaros ieviesti jauninājumi labāko pieejamo tehnoloģisko paņēmieni vadlīnijās (<i>BREF, angl.</i>). • Plašs atbalsts MVU, veidojot informācijas apmaiņas platformu un zināšanas par bīstamo vielu pārvaldību. • Standartizācijas organizācijām dots uzdevums izstrādāt materiālu produktivitātes standartus.
PATĒRIŅŠ	<ul style="list-style-type: none"> • Uzsvars uz patērētāju informēšanu, nodrošinot pilnīgu, atbilstošu, ticamu un pārbaudāmu informāciju; un novēršot maldinošu informāciju, lai tādējādi padarītu apgalvojumus par preces nekaitīgumu ticamākus. • Plašākas garantiju tiesības patērētājiem. • Paredzēta arī Ekomarķējuma direktīvas³² pārskatīšana. • Pieprasījuma veicināšana sabiedrībā pēc precēm, kas atbilst gan vides, gan veselības, gan aprites ekonomikas prasībām. Zaļā publiskā iepirkuma (turpmāk – ZPI) veicināšana pieprasījuma veidošanai, ZPI integrēšana arī attīstības sadarbībā politikā.
PĀRSTRĀDE	<ul style="list-style-type: none"> • Kritiski svarīgo izejvielu pārstrādes veicināšana. • Vērtīgu resursu atgūšana un atkritumu pienācīga apsaimniekošana būvniecības un ēku nojaukšanas nozarē. • Bioresursu efektīva izmantošana. Jāveido priekšnoteikumi, kas atvieglotu organisko un no atkritumiem iegūto mēslošanas līdzekļu apriti tirgū. Notekūdeņu dūņu atkārtota izmantošana. • Attiecībā uz nolietotām elektriskajām un elektroniskajām precēm (turpmāk – EEP) būtiska ir ražotāju atbildības sistēmu (turpmāk – RAS) iesaiste.

³⁰ EP un Padomes Direktīvā 2009/125/EK, ar ko izveido sistēmu, lai noteiktu ekodizaina prasības ar enerģiju saistītiem ražojumiem.

³¹ EP un Padomes Direktīva 2010/75/ES (2010. gada 24. novembris) par rūpnieciskajām emisijām (piesārņojuma integrēta novēršana un kontrole)

³² EP un Padomes Regula (EK) Nr. 66/2010 (2009. gada 25. novembris) par ES ekomarķējumu

	<ul style="list-style-type: none"> • Vienlaikus pārstrādes jautājumi ir jārisina jau dizaina, labošanas un atkārtotas izmantošanas posmos.
ATKRITUMU APSAIMNIEKOŠANA	<ul style="list-style-type: none"> • Atkritumu apsaimniekošanas pieeja ir jāaizstāj ar “<i>resursu apsaimniekošanas pieeju</i>”. • Tiek pārskatīta atkritumu izmantošana enerģijas ieguvei. Līdz šim pārāk daudz investēts atkritumu sadedzināšanā – tas neatbilst aprites ekonomikas idejai. • Rīcībpolitikas tiek veidotas attiecībā uz atkritumu veidiem, kuru plūsmām ir tendence strauji pieaugt vai kuras rada būtiskus vides riskus un resursu izšķērdēšanu, īpaši, plastmasas, pārtikas atkritumi un zudumi, EEP, kritiskie materiāli un būvniecības un ēku nojaukšanas atkritumi. Katrā no šīm jomām EK iesniedza priekšlikumu kopumu (“aprites ekonomikas pakotni”). • Noteikti jauni atkritumu pārstrādes mērķi uz 2030.gadu, harmonizēti uzskaites noteikumi, jaunas prasības atkritumu poligonu un pārstrādes jomās, vairāk pasākumu paredzēti iepakojuma atkārtotai izmantošanai. • Noteikta lielāka loma RAS. • Paredzēti striktāki dalītās vākšanas noteikumi (attiecībā uz bioloģiski noārdāmajiem atkritumiem un tekstilijām). • 2018.gada 14.jūnijā tika publicēti jaunie legislatīvie akti³³, un ES dalībvalstīs ir sākusies to pārņemšana.
OTRREIZĒJIE MATERIĀLI UN TIRGUS	<ul style="list-style-type: none"> • Atzīts, ka bez otrreizējo izejvielu tirgiem nav nozīmes ieguldīt atkritumu savākšanā, transportēšanā un pārstrādē. • Lai veicinātu otrreizējo materiālu tirgu ES ietvaros, tiks izstrādāti atkritumu beigu statusa kritēriji un saskaņota klasifikācija. Tiks ieviesti otrreizējo materiālu kvalitātes standarti (īpaši plastmasai). • Tirgus atbalstam ir nepieciešami ekonomiskie instrumenti un ZPI piemērošana, kas dod priekšroku otrreizējiem materiāliem. • Nepieciešams palielināt zināšanas par materiālu plūsmām un atkritumu pārrobežu pārvadājumu ciešāka uzraudzība un informācijas aprite. Tiek veidota izejvielu informācijas sistēma. • Būtiski nodrošināt sinerģiju starp esošām politikām atkritumu un ķīmikāliju jomās. Jāizmanto REACH direktīvas ³⁴ potenciāls atkritumu jomas sakārtošanā.

³³ EP un Padomes Regula (ES) 2018/848 (2018. gada 30. maijs) par bioloģisko ražošanu un bioloģisko produktu marķēšanu un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 834/2007

EP un Padomes Direktīva (ES) 2018/849 (2018. gada 30. maijs), ar ko groza Direktīvas 2000/53/EK par nolietotiem transportlīdzekļiem, 2006/66/EK par baterijām un akumulatoriem, un bateriju un akumulatoru atkritumiem un 2012/19/ES par elektrisko un elektronisko iekārtu atkritumiem

EP un Padomes Direktīva (ES) 2018/850 (2018. gada 30. maijs), ar ko groza Direktīvu 1999/31/EK par atkritumu poligoniem

EP un Padomes Direktīva (ES) 2018/851 (2018. gada 30. maijs), ar ko groza Direktīvu 2008/98 par atkritumiem

EP un Padomes Direktīva (ES) 2018/852 (2018. gada 30. maijs), ar ko groza Direktīvu 94/62/EK par iepakojumu un izlietoto iepakojumu

EP un Padomes Lēmums (ES) 2018/853 (2018. gada 30. maijs), ar ko EP un Padomes Regulu (ES) Nr. 1257/2013 un Direktīvas 94/63/EK un 2009/31/EK un Padomes Direktīvas 86/278/EEK un 87/217/EEK groza attiecībā uz procedurāliem noteikumiem vides ziņojumu sniegšanas jomā un ar ko atceļ Padomes Direktīvu 91/692/EEK

³⁴ EP un Padomes 2006.gada 18.decembra regula Nr. 1907/2006, kas attiecas uz ķīmikāliju reģistrēšanu, vērtēšanu, licencēšanu un ierobežošanu (REACH) un ar kuru izveido Eiropas Ķīmikāliju aģentūru, groza direktīvu 1999/45/EK un atceļ Padomes regulu (EEK) Nr. 793/93 un Komisijas regulu (EK) Nr. 1488/94, kā arī Padomes direktīvu 76/769/EEK un Komisijas direktīvu 91/155/EEK, direktīvu 93/67/EEK, direktīvu 93/105/EK un direktīvu 2000/21/EK.

PLASTMASU APSAIMNIEKOŠANA	<ul style="list-style-type: none"> • Jomas, kurās visvairāk tiek izmantota plastmasa (iepakojums (40%), būvniecības sektors (20%), automobiļu rūpniecībā (9%) , elektroiekārtās/precēs (6%), lauksaimniecībā (3%)) tiks veidota politika, kas samazina plastmasu nonākšanu atkritumos. • 2018. gada janvārī EK publicēja “Stratēģiju par plastmasām aprites ekonomikā”³⁵. • Turpinās rīcības dalītas vākšanas sistēmu pilnveidē. • Aizliegums apglabāt šķirotus un pārstrādājamus atkritumus. • Ierobežojumi plastmasas iepakojuma izmantošanā un iepakojuma atkārtotas izmantošanas veicināšana. • Stratēģijā par plastmasām ir iekļauti īpaši pasākumi, kas attiecas uz mikroplastmasu, kura veido ievērojamu daļu no jūrā esošā plastmasas piedrazojuma: saskaņā ar REACH procedūrām īstenota ierobežojumu noteikšana tīšai mikroplastmasas pievienošanai izstrādājumos un oksoplastmasai, kā arī pasākumi, kas attiecas uz mikroplastmasu no citiem avotiem (riepām, tekstilizstrādājumiem un plastmasas granulām). • Attiecībā uz vienreiz lietojamiem plastmasas izstrādājumiem un zvejas tīkliem 2018.gada 28.maijā tika publicēts EP un Padomes direktīvas projektam par konkrētu plastmasas izstrādājumu vidiskās ietekmes samazināšanu (COM(2018) 340 final). Šīs iniciatīvas uzmanības centrā ir jūras piedrazošana ar makroplastmasu. • Jūras stratēģijas pamatdirektīvas³⁶ ietvaros paredzēts stiprināt sasaisti starp plastmasu pārvaldību un jūras piesārņojumu. Jūras direktīvas 1.pielikumā noteiktais 10.kvalitatīvais raksturlielums laba jūras vides stāvokļa raksturošanai (deskriptors D10) “jūru piesārņojošie atkritumi”. Direktīva paredz jūras piesārņojumu ar atkritumiem ietvert jūras stāvokļa novērtējumā, kā arī jūras vides monitoringa programmās. • Nepieciešams stiprināt RAS. • Atbalsts inovācijām un pētniecībai plastmasu jomā, lai veicinātu plastmasu pārstrādes tehnoloģiju attīstību. • Tiks risinātas problēmas, ko rada plastmasas lielais īpatsvars būvniecības nozarē. Ieviesta ēku ekoloģisko rādītāju novērtēšana, izstrādās pirmsnojaucšanas vadlīnijas, lai veicinātu augstvērtīgu materiālu pārstrādi nozarē. • Publicējamajam sektoram un ZPI izmantošanai šai ziņai ir izšķirīga nozīme pieprasījuma veidošanā un ekonomisko signālu nosūtīšanā ražotājiem.
PĀRTIKAS ATKRITUMU AMAZINĀŠANA	<ul style="list-style-type: none"> • EK strādā pie metodikas, kas identificēt, kāds atkritumu apjoms veidojas katrā no pārtikas aprites cikla posmiem. • Ražošanas sektorā pārtikas atkritumu apjoma samazināšanā būtisku pienesumu domājams, sniegs industriālās simbiozes pieeja un bioekonomikas uzstādījumi.

³⁵ ES Stratēģija par plastmasām aprites ekonomikā (2018)
http://ec.europa.eu/environment/waste/plastic_waste.htm

³⁶ EP un Padomes direktīva 2008/56/EK (2008. gada 17. jūnijs), ar ko izveido sistēmu Kopienas rīcībai jūras vides politikas jomā

	<ul style="list-style-type: none"> • Viens no šķēršļiem ir regulējums: neskaidra pārtikas atkritumu definīcija un skaidrības trūkums par pārtikas ziedošanu pārtikas bankām un nekaitīgas nepārdotas pārtikas izmantošana dzīvnieku barībā. • Patēriņa posmā, attiecībā uz sabiedrību kopumā, pārtikas atkritumu samazināšana notiek nepiedodami lēna. Nepieciešama aktīvāka patērētāju izglītošana un izpratnes veicināšana par derīguma termiņa marķējumiem, īpaši „ieteicams līdz”, dažādu pārtikas ķēdes dalībnieku vidū.
APRITES EKONOMIKAS MONITORINGS	<ul style="list-style-type: none"> • Izstrādāti 24 indikatori resursu efektivitātes un materiālu izmantošanas monitoringam (<i>Resource Efficiency and Raw Materials Scoreboards, angl.</i>). Aprites ekonomiku raksturo šādi indikatori: <ol style="list-style-type: none"> 1) Materiālu plūsma; 2) Tirdzniecība ar otrreizējiem materiāliem; 3) Pārstrādes ieguldījums materiālu pieprasījuma apmierināšanai; 4) Atsevišķu atkritumu grupu apsaimniekošana (piem., elektrisko un elektronisko atkritumu pārstrāde). • Šajās jomās jāpilnveido ziņošana, datu apkopošanā un statistika.

